

Teodor COTELNIC

Chișinău

**LUPTA
INTELECTUALILOR
BASARABENI
PENTRU APĂRAREA
ȘI AFIRMAREA
LIMBII ROMÂNE**

(sfârșitul secolului trecut și
începutul secolului nostru)

Se știe care a fost politica țarismului față de popoarele de la periferiile Imperiului rus, politică ce urmărea "să nimicească în sinul lor orice germene de viață de stat, să le schilodească cultura, să le împiedice folosirea limbii materne, să le țină în ignoranță și, în sfârșit, în măsura posibilității să le rusifice (1, p. 411). Procesul de rusificare a căpătat proporții imense și în Basarabia. Aici are loc stoparea culturii naționale și ignorarea limbii materne a băștinașilor, aceasta din urmă fiind înlăturată treptat din administrație, din biserică, din învățământ. Iată ce spune în această privință acad. Vladimir Șişmariov: "Basarabia a devenit la început, conform statutului din anul 1818, o regiune cu dreptul de a-și păstra obiceiurile și limba; în ce privește limba legea prevedea chiar un șir de măsuri pentru ridicarea nivelului culturii moldovenilor și,

între altele, deschiderea de școli pentru popor în limba maternă. Se îngăduia ca cererile, jalbele și celelalte documente oficiale să fie scrise în limba moldovenească". În deceniul al treilea al veacului al XIX-lea au fost într-adevăr deschise o serie de școli în diferite localități ale regiunii, între care și la Chișinău. În anul 1822 a fost editat un abecedar moldovenesc, reeditat mai târziu. Dar această politică nu dură mult. Sub Nicolai I regiunea a fost transformată într-o gubernie obișnuită și începu rusificarea ei. În anul 1842 s-a pus capăt folosirii limbii materne în documentele oficiale, limba moldovenească a fost treptat scoasă din școli, atît din cele primare, cît și din cele medii... Biblioteca publică din Chișinău, înființată în anul 1832, n-avea cărți în limba moldovenească...* În anul 1865 I. Donici (sau Donecv, după cum își zicea el) se jeluia în lucrarea sa **Curs începător de limba română**, scris cu alfabet latin, că aproape nu sînt doritori s-o învețe, iar doi ani după editarea acestei cărți limba moldovenească a fost scoasă din școlile de toate tipurile și înlocuită prin limba rusă, pe cînd germanii, bulgarii și grecii continuau să aibă dreptul de a învăța în limba lor maternă (2, p. 61-62).

Afară de aceasta, în anul 1878 Prutul a fost închis ca mijloc de comunicare. În consecință, au încetat să pătrundă de peste hotare în ținut cărți și reviste, s-au întrerupt vechile legături cu limba literară și cu tradițiile literare, iar "cei care puteau să continue în Basarabia tradiția moldovenească și să cultive limba literară, au început să plece peste hotare. Păstrătorul izvoarelor și tradițiilor naționale a rămas poporul". (Ibidem, p. 63).

* Astfel de cărți n-au fost găsite în ea nici în anul 1899 cînd biblioteca avea vreo 20 de mii de titluri de cărți.

Procesul de rusificare s-a intensificat mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În anul 1873 arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Pavel Lebedev a dat dispoziție ca toate actele bisericești să fie scrise numai în limba rusă. Fiind unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai neamului românesc din ținut, acesta a prigonit pe toți preoții basarabeni care slujeau în limba română, a închis multe biserici în care se slujea românește, a strâns toate cărțile românești de pe la biserici și și-a încălzit cu ele reședința vreme de câțiva ani — fapt menționat de scriitorul rus N.N. Durnowo într-o carte tipărită la Moscova în 1908. Citez: "Toate cărțile sfinte de la bisericile moldovenești tipărite cu litere chirilice în limba moldovenească au fost depuse la Mitropolia din Chișinău unde arhiepiscopul Pavel, în curgere de 7 ani, le-a ars încălzind cu ele palatul Mitropoliei. Acest fapt de un vandalism grosolan este astăzi de domeniul istoriei" (3, p. 7).

Un alt arhiepiscop al Chișinăului, Serafim Ciciagov, fost colonel în armata țaristă, într-o rezoluție la **Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu** a ieromonahului Gurie Grosu (viitorul mitropolit al Basarabiei), pe care Sfatul școlar eparhial o recomandase ca manual, spunea: "Rog să se comunice Sfatului școlar... opinia și declarația mea despre **Cartea de învățătură**... Anume bine studiind activitatea misionarului arhim. Gurie întru răspîndirea în Basarabia, nu a limbii moldovenești, ci a celei românești, prin care se conlucrează în folosul planului tănuit al României și se propagă românizarea, eu văd... adevărul absolut, anume că această carte a arhim. Gurie este compusă nu

după programul școalelor bisericești, ci ea e scrisă într-o limbă puțin înțeleasă de moldovenii din Basarabia și adică mai lămurit zic, în limba românească. Protestînd cu desăvîrșire ca să fie primit un asemenea manual în școalele basarabene, eu dator sunt să nu întăresc procesul-verbal Sfatului școlar, care îngăduie acest manual în calitate de carte de ajutor pentru învățătorii de religie, puțin cunoscători ai limbii moldovenești, și care o îngăduie chiar în calitate de carte de cetire în afară de școală. Rog să se comunice Sfatului școlar sinodal că toate cărțile arhim. Gurie demult sunt respinse de mine și nu vor fi niciodată îngăduite pînă cînd eu mă aflu pe tronul arhiepiscopesc din Chișinău" (4, p. 7).

După cum reiese, și forurile bisericești din provincie, susținute de autoritățile țariste, căutau să acrediteze prin diferite mijloace ideea că românii și moldovenii sînt popoare cu totul diferite, iar graiul moldovenesc ar fi o limbă cu totul independentă, deosebită de limba română.

Procesul de deznaționalizare continuă și în învățămînt. Limba română a fost treptat scoasă din școli. După cum afirmă Ștefan Ciobanu în cartea sa **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă**, "... de la 1867 începe învățămîntul din Basarabia se rusifică complet; și dacă se mai găsea cîte un român care citea românește, se datorește tradiției, care trecea din generație în generație, și faptului că cîte un cîntăreț sau preot bătrîn, trecut prin seminarul vechi, învață pe unii din copiii tîranilor să citească cărțile vechi bisericești scrise în românește cu literă chirilică" (p. 141).

De abia după revoluția din Rusia, după înfrîngerea țarismului, ia amploare mișcarea de renaștere națională. Profitînd de condițiile mai

mult sau mai puțin prielnice, create de revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, oamenii de cultură și intelectualitatea locală s-au încadrat activ în mișcarea de renaștere națională, mai întâi de toate de repunere în drepturile ei firești a limbii naționale și de revenire la grafia latină. Printre primii care s-au ridicat la salvagardarea limbii băștinașilor și la folosirea ei în toate sferile vieții au fost o serie de militanți ai mișcării naționale din provincie ca Simeon Murafa, Pantelimon Halippa, Ștefan Ciobanu, Alexei Mateevici, Gurie Grosu, Ion Buzdugan și alte personalități marcante ale Basarabiei de atunci. Grupați în jurul ziarului "Cuvînt moldovenesc", în acea vreme unica publicație periodică românească din ținut, ei au arătat starea deplorabilă în care ajunsese limba românească în Basarabia drept consecință a politicii antinaționale a țarismului, au chemat la trezirea conștiinței naționale a basarabenilor (5, p. 7). În articolul **Cîteva cuvinte despre limba învățămîntului în școala noastră moldovenească și mai ales despre literele limbii noastre** Simeon Murafa accentuează că salvarea limbii înseamnă șalvarea neamului. "Ca neam deosebit, afirma autorul, noi avem tot dreptul la școlile noastre moldovenești, la bisericile, judecățile noastre..., numai stăpînirea a putut atîta amar de vreme de 100 și mai bine de ani cît trăim cu rușii să ne răpească drepturile noastre sfinte de a vorbi și a avea limba noastră precum în școală, așa și în biserică, în judecată și în ocîrmuire" (6).

Insistînd asupra repunerii limbii materne în drepturile legitime, S. Murafa subliniază în continuare necesitatea revenirii la veșmîntul ei firesc — grafia latină. Să vorbească însă mai bine autorul: "Fiecare limbă are și

buchiile, literele ei ... Dar se găsește la noi niște prea-prea învățați, prea-prea pricepuți, care ne spun că limba moldovenească o putem vorbi, iar de scris trebuie să scriem cu buchiile rusești. Să știți însă, dragilor cititori, că limba noastră moldovenească (românească), ca și cea latinească, franțuzească și italicească are buchiile ei — cele latine. Ele-s mai ușoare și-s chiar mai puține — numai 24, pe cînd azbuca rusească are 35 buchii. Aceste limbi fiind dintr-o rădăcină au și aceleași litere... Am tipărit pînă acum unele cărți și gazeta "Cuvînt moldovenesc" cu litere rusești, fiindcă n-am avut dreptul să scriem cu literele noastre. Iar acum n-avem nevoie de buchiile rusești pentru limba noastră. Este un lucru neînțeles cum să ni se ceară să scriem limba noastră cu litere străine — cele rusești..." (Ibidem).

De un deosebit activism în apărarea și afirmarea limbii române au dat dovadă învățătorii, care în cadrul mai multor adunări și congrese s-au pronunțat categoric pentru introducerea în școli a instruirii elevilor în limba maternă și revenirea la grafia latină.

Astfel, în zilele de 10—13 aprilie, la Chișinău, a avut loc primul congres al învățătorilor de toate naționalitățile din provincia Basarabiei, la care pedagogii fruntași au atacat rusificarea învățămîntului din ținut, au pledat pentru naționalizarea școlii. Cu toate acestea, un grup de străini în frunte cu Sîromeatnikov, inspectorul învățămîntului primar al Zemstvei Guberniale, se opunea cu furie cerințelor moldovenilor. El a avut obrăznicia să rostească de la tribuna congresului că moldovenii sînt un neam de oameni proști și înapoiți, că n-au nici un fel de cultură și trăiesc ca samoczii (un popor sălbatic din Siberia), utilizînd doar

vreo sută de cuvinte în limbajul lor zilnic. De aceea ei urmează să învețe și mai departe în rusește (7, p. 199-200).

La congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din Basarabia, ce și-a desfășurat lucrările între 25—28 mai 1917, profesorul Ștefan Ciobanu demonstrează necesitatea stringentă a introducerii în școlile de toate treptele din Basarabia a învățămîntului în limba română. D-sa ripostează adversarilor care s-au pronunțat împotriva instruirii în românește sub motivul că limba maternă a băștinașilor e săracă, spunînd: "Școala rusească de pînă acum nu ne-a dat nimic bun. Dar e o greșală acum să se creadă că noi nu vom putea începe învățămîntul în moldovenește din pricina sărăciei limbii. Limba noastră nu-i deloc săracă. Dimpotrivă! Chiar din Basarabia au ieșit mai mulți scriitori români, mari, care au o limbă bogată, cum sînt, de pildă, Al. Donici, I. Sîrbu, C. Stamati, B.P. Hasdeu și alții. După scriitorii ca acestia să venim noi acum și să clădim o limbă nouă? Dar așa ceva nu s-a auzit niciodată! Limbile cresc de la sine. Da, vom îmbogăți limba împrumutînd cuvinte din alte limbi. Dar din limbi de acelea cu care sîntem înrudiți" (8, p. 56).

Tot la acest congres a fost adoptată, după o dezbateră aprinsă, hotărîrea trecerii la alfabetul latin, hotărîre ce a stîrnit o bucurie nemaipomenită în rîndurile celor prezenți în sală. După cum afirmau cronicarii timpului, învățătorii și fruntașii moldoveni se sărutau de bucurie dorindu-și unul altuia "să le fie de bine alfabetul latinesc" (9, p. 60).

Am putea încă multe adăuga. Dar și din cele relatate se poate observa că intelectualii basarabeni de la

sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-au confruntat cu aceleași probleme lingvistice pe care le mai avem, cu părere de rău, și în prezent. Ba mai mult, unii istorici chișinăuieni tentează și astăzi "să demonstreze", manipulînd cu moștenirea științifică a cărturarilor de atunci, existența a două limbi romanice de est: româna și moldoveneasca. De exemplu, Peire P. Moldovan interpretează în mod tendențios în cartea recent apărută (10, p. 100) precum că Alexei Mateevici ar vorbi în studiul **Momentele influenței bisericesti asupra originii și dezvoltării istorice a limbii moldovenești** de existența unei limbi moldovenești diferită de cea română. Într-adevăr, cărturarul folosește în lucrările sale științifice noțiunile "limba moldovenească", "popor moldoveneesc" în loc de "limba română" și "poporul român". Trebuie însă să ținem cont de împrejurările istorice în care a activat autorul **Limbii noastre**. În perioada cînd se opunea în mod deosebit limba moldovenească celei române și moldovenii basarabeni celor de peste Prut, cînd era interzisă folosirea termenului "român" cu toate derivatele sale, el fusese nevoit să substituie constant glotonimul român cu cel moldoveneesc. În plus, opera lingvistică citată a fost elaborată în tinerețe cînd era elev în ultima clasă a Seminarului din Chișinău. După cum arată unii cercetători ai operei lui Mateevici "concepția pusă de tînărul autor la baza investigației sale este fără îndoială cît se poate de originală, dar tot atît de subiectivă și tendențioasă" (11, p. 89).

Ca și alți oameni de cultură din Basarabia din acea vreme, Alexei Mateevici era conștient de identitatea limbii moldovenești și a celei

românești, adevăr ce reiese clar din luările sale de cuvânt la primul congres al învățătorilor moldoveni. Polemizînd cu acei învățători care susțineau că moldovenii nu-s români, poetul remarcă "Da, suntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania! (Aplauze.) Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi! (Aplauze.) Asta nu însemnează separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc români.

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să li-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați, să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă" (12, p. 463).

Iar aceluia care susțineau existența a două limbi le răspundea răspicat: "N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba! (Aplauze.) Unii zic că limba românească e franțuzită. Asta nu-i adevărat! Ce e drept, sunt și în România unii rătăciți în ce privește limba, dar trebuie să se știe că cel mai puternic curent acolo e cel popular în limbă și literatură. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecît la limba literară românească!" (Ibidem, p. 464).

Comentariile, probabil, sînt de prisos.

Așadar intelectualii basarabeni de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru și-au păstrat conștiința românească chiar după mai

bine de o sută de ani de supunere forțată unui program de rusificare sistematic. Ei și-au avut rolul lor important în realizarea Unirii din 27 martie 1918 și și-au continuat acest rol și după Unire. Cercetarea acestei teme, prea puțin studiate pînă în prezent, ar contribui la cunoașterea unei epoci frămîntate din istoria românilor dintre Prut și Nistru, deoarece lupta pentru unitatea limbii era lupta pentru unitatea națională.

NOTE:

1. Резолюциле ши хотэрыриле конгреселор, конференцелор ПКУС ши але Пленарелор КЧ (1898-1986). Градучере дупэ едиция а ноуа русэ, ревузутэ ши адэужитэ, Кишинэу, 1989, вол. 2.

2. В.Ф. Шишмарьов, Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба националэ а РСС Молдовенешть, Кишинэу, 1960.

3. Apud Antonie Plămădeală, Biserica Basarabiei. Problema jurisdicției canonice în trecut și astăzi (II), în "Literatura și Arta", 30 septembrie 1993.

4. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Gurie al Basarabiei — osteneli cărturărești, în "Literatura și Arta", 9 septembrie 1993.

5. Vezi mai amănunțit Valeriu Popovschi, Probleme ale limbii, alfabetului și tricolorului pe paginile ziarului "Cuvînt moldovenesc", în "Literatura și Arta", 26 august 1993.

6. "Cuvînt moldovenesc", 1917, 11 iunie.

7. Onisifor Ghibu, În viltoarea revoluției rusești, București, 1993.

8. "Cugetul", 1992, nr. 4.

9. "Cugetul", 1993, nr. 1.

10. Moldovan Petre P., Moldovenii în istorie, Chișinău, 1993.

11. Efim Levit, Sava Pînzaru, Probleme de limbă în interpretarea lui Alexei Mateevici, în "Revistă de lingvistică și știință literară", 1993, nr. 2.

12. Alexei Mateevici, Opere, vol. 1, Chișinău, 1993.